

ẢNH HƯỞNG CỦA ĐỊNH KIẾN XÃ HỘI TỚI HÀNH VI TÁI NGHIỆN CỦA THANH NIÊN SAU CAI NGHIỆN MA TUÝ TẠI TRUNG TÂM 05 VÀ 06 BA VÌ, HÀ NỘI

Nguyễn Hồi Loan

Trường Đại học Khoa học xã hội và nhân văn.

Thực tế cho thấy rằng, 90% đến 95% thanh thiếu niên sau khi cai nghiện tại các trung tâm 05 và 06 Ba Vì, Hà Nội trở về các địa phương lại tiếp tục tái nghiện (Báo cáo của các giám đốc Trung tâm 05 và 06, tháng 3 năm 2005). Hành vi tái nghiện của họ được bắt nguồn từ nhiều nguyên nhân khác nhau và một trong các nguyên nhân cơ bản tạo dựng nên “hàng rào tâm lý” ngăn cản người sau khi cai nghiện trở về tái hoà nhập xã hội chính là định kiến xã hội đối với họ. Xuất phát từ vấn đề trên, năm 2004 và 2005, chúng tôi (giáo viên, sinh viên K45, K46 Khoa Tâm lý học, Trường Đại học KHXH & NV, đã tiến hành nghiên cứu và điều tra hiện trạng 200 học viên (đã từng cai nghiện từ hai lần trở lên, đã trải qua một thời gian tái hoà nhập xã hội tại địa phương, gồm 118 nam - trong đó có 2 là sinh viên, 82 nữ) của Trung tâm Bảo trợ xã hội 05, 06 Ba Vì, Hà Nội để làm rõ nguyên nhân trên.

Định kiến xã hội là thái độ của cá nhân về một đối tượng, một sự kiện xã hội nào đó, bao hàm một chiều đánh giá và thường là tiêu cực. Vì định kiến xã hội là một sự phân biệt đối xử, nên nó dẫn đến những hậu quả tâm lý sâu sắc cho đối tượng định kiến. Do vậy, thường làm xuất hiện ở đối tượng những mặc cảm nặng nề về bản thân. Định kiến xã hội không chỉ dừng lại ở sự nhận thức sai lệch mà nó còn bộc lộ ra ngoài bằng hệ thống hành vi ứng xử với đối tượng định kiến. Định kiến xã hội đối với người nghiện ma tuý trở nên hết sức nặng nề ở nước ta hiện nay, khi mà tệ nạn ma tuý có xu hướng phát triển nhanh chóng trong tầng lớp thanh thiếu niên, đặc biệt là tầng lớp sinh viên. Nếu như trước đây, định kiến xã hội chỉ dừng lại ở sức khoẻ của người nghiện và cho rằng người nghiện là những người ăn bám xã hội, là đồ vô dụng, không tự nuôi

sống bản thân... thì nay không chỉ dừng lại như vậy mà còn phát triển lên ở mức coi người nghiện ma túy là những đối tượng tội phạm nguy hiểm, cần phải tránh xa. Định kiến xã hội đối với người nghiện ma túy không chỉ là định kiến đối với những người đang sử dụng ma túy mà cả với những người đã sử dụng hoặc đã cai nghiện ma túy. Một trong những động lực quan trọng thúc đẩy sự thành công của người sau cai nghiện không tái nghiện là sự chấp nhận, bao dung, tha thứ, tin tưởng và sự giúp đỡ họ của xã hội. Có thể nói rằng, đây là một điều kiện, môi trường thuận lợi để người sau cai nghiện thành công trong quá trình tái hoà nhập xã hội. Song, những người sau cai nghiện từ các Trung tâm 05, 06 Ba Vì, Hà Nội trở về địa phương để tái hoà nhập xã hội thì họ đã nhận được những phản ứng như thế nào?

1. Ứng xử của những người xung quanh đối với người sau cai nghiện tại địa phương

Chúng tôi tiến hành nghiên cứu những *cảm nhận* của người sau cai nghiện về những ứng xử của mọi người xung quanh, họ hàng, láng giềng đối với họ khi họ trở về địa phương sinh sống. Kết quả điều tra cho thấy:

Bảng 1: *Cảm nhận của người sau cai nghiện về cách xử sự của hàng xóm láng giềng đối với bản thân*

Các mức độ	Nam		Nữ		Tổng số (%)
	Tổng số	%	Tổng số	%	
Xa lánh, lạnh nhạt.	67	33,6	53	26,63	60,29
Bình thường.	22	11,05	11	5,52	16,57
Động viên.	29	14,57	17	8,54	23,11

Qua số liệu trên ta thấy, tỷ lệ thanh niên sau cai nghiện khi trở về địa phương phải đối mặt với định kiến xã hội là rất lớn (60,29%). Thường thì định kiến xã hội đối với người sau cai nghiện được xuất phát từ 2 điểm nổi bật của người nghiện ma túy: *Thứ nhất*, là những đặc điểm về sức khỏe và lối sống không lành mạnh của người nghiện ma túy. *Thứ hai*, người dân cho rằng, người nghiện ma túy với tội phạm là một. Bởi vậy, mọi người thường tránh xa những người nghiện vì sợ nguy hiểm đến mình và gia đình mình. Đồng thời, tránh xa cả những người sau cai nghiện vì định kiến đối với quá khứ tội lỗi của họ và có thể họ không tin rằng người đã nghiện ma túy có thể cai nghiện được. Định kiến này được bộc lộ rõ ở hành vi ứng xử, lời ăn tiếng nói của hàng xóm láng giềng, nên những người sau cai nghiện đều cảm nhận được rõ ràng. Có 60,29% người sau cai nghiện đánh giá về thái độ, hành vi của hàng xóm láng giềng đối

với họ là *lạnh nhạt và xa lánh*. Chỉ có 16,57% nhận thấy rằng, thái độ của hàng xóm đối với họ là *bình thường*. Nhưng sự *bình thường* của hàng xóm trong cách cư xử đối với họ lại được họ hiểu rằng, “*nếu gặp nhau thì chào hỏi xã giao, không tỏ ra thân mật, không hỏi han trò chuyện mà đứng đưng, thờ ơ*” (Nguyễn Hoàng T., Ba Đình, Hà Nội). Nếu vậy, thái độ *bình thường* này về thực chất lại là *sự xa lánh, lạnh nhạt*. Đây là sự cảm nhận rất phổ biến của người sau cai nghiện khi trở về địa phương sinh sống và đã tạo nên một trạng thái tâm lý nặng nề ở họ. Thậm chí, Lê Hữu P., Tây Hồ, Hà Nội tâm sự: “*Em luôn sống trong tâm trạng căng thẳng, mọi người luôn dò xét, nghi ngờ, coi em như con hổ*”. Đặc biệt, 65,43% những người sau cai nghiện là nữ có cảm nhận còn nặng nề hơn. Bởi vì, trước đây họ không chỉ nghiện ma túy mà còn là gái mại dâm. “*Nhiều lúc, em không thể chịu đựng nổi. Khi em đứng nói chuyện với đứa bạn gái hàng xóm thì mẹ nó thấy liền gọi nó về ngay, cứ như là sợ em lây bệnh sang nó*” (Trương Thu H., Từ Liêm, Hà Nội). Do vậy, khi tái hoà nhập xã hội thì nữ sau cai nghiện gặp nhiều khó khăn hơn nam. Nhìn chung, trở ngại từ định kiến xã hội thì người sau cai nghiện đã biết trước, họ luôn ý thức được những hành vi tội lỗi của mình trước đây là trái với các chuẩn mực xã hội, do vậy, họ đã chuẩn bị tâm thế sẵn sàng đối mặt với các định kiến trước khi trở về tái hoà nhập xã hội tại địa phương. Thực tế, phần đông trong số họ sau khi cai nghiện trở về địa phương sinh sống lại rơi vào mặc cảm tự ti, không vượt qua được định kiến xã hội để tiếp tục tái nghiện. Vậy, tác động của định kiến đến đời sống tinh thần của họ như thế nào?

2. Thái độ của người sau cai nghiện trước định kiến xã hội

Kết quả nghiên cứu của chúng tôi cho thấy:

Bảng 2: Thái độ của người sau cai nghiện trước định kiến xã hội

Các mức độ	Nam		Nữ		Tổng số (%)
	Tổng số	%	Tổng số	%	
Bực tức, thất vọng.	10	5,02	8	4,02	9,04
Buồn, muốn sử dụng lại ma túy.	52	26,13	49	24,62	50,75
Bất cần.	32	16,08	11	5,52	21,6
Hài lòng.	24	12,06	13	6,53	18,59

Qua số liệu ở bảng số 2, ta thấy 72,55% người sau cai nghiện có thái độ tiêu cực và rất tiêu cực (trong đó có 50,75% tỏ ra buồn bã, muốn sử dụng lại ma túy và 21,6% tỏ ra bất cần) trước thái độ xa lánh và lạnh nhạt của hàng xóm đối

họ tại địa bàn nơi họ đang sinh sống. Đây là một trạng thái tâm lý rất thuận lợi để người sau cai nghiện lại tái nghiện. Khi họ xuất hiện mặc cảm tự ti và bất cân thì điều đó có nghĩa rằng, họ đã hết hy vọng vào sự cảm thông, tha thứ, giúp đỡ của xã hội đối với họ, nên lại càng mặc cảm hơn, càng bất cân hơn. Đồng thời, quá trình tái hoà nhập xã hội đối với người sau cai nghiện là một quá trình lâu dài và phức tạp để họ hình thành những phẩm chất nhân cách mới nhằm thích nghi với cuộc sống mới. Đó là quá trình người sau cai nghiện phải từ bỏ những thói quen xấu, nếp sống cũ, quan điểm cũ... để hình thành những thói quen, nếp sống, quan điểm mới phù hợp với yêu cầu của xã hội. Bởi vậy, họ rất cần sự động viên, giúp đỡ và lòng tin của những người xung quanh nâng đỡ những bước chân đầu tiên trên con đường tái hoà nhập của mình. Nhưng, những người hàng xóm với thái độ lạnh nhạt, xa lánh, ghê sợ, không tha thứ cho quá khứ của họ đã dẫn đến việc người sau cai nghiện nảy sinh tâm lý bi quan, chán nản, bất cân về tương lai của chính mình. Từ đó, họ tìm đến những bạn bè cùng cảnh ngộ, tìm đến ma tuý như một công cụ, một môi trường để giải toả, giúp họ *chôn vùi* những định kiến mà họ gặp phải trong cuộc sống hàng ngày - như tâm sự của Bùi Việt T., quận Hoàn Kiếm, Hà Nội: "*Nhiều lúc em chỉ muốn chết quách đi cho xong*". Do vậy, ở một chừng mực nào đó, định kiến xã hội đã dập tắt hy vọng, nỗ lực cố gắng hoà đồng xã hội của những người sau cai nghiện.

3. Định kiến xã hội đối với việc làm cho người sau cai nghiện

Lao động và việc làm cho người sau cai nghiện không chỉ là một yếu tố quan trọng để giúp họ tự nuôi sống bản thân. Đồng thời, nó còn là một hoạt động cơ bản để giúp họ hình thành những phẩm chất tâm lý tích cực cũng như hình thành những mối quan hệ xã hội lành mạnh, mà vốn dĩ trước đây, trong thời gian nghiện ma tuý, họ còn thiếu hụt, để họ tổ chức lại cuộc sống dựa trên kết quả lao động của chính mình. Trong giai đoạn hiện nay, những người bình thường tìm được việc làm đã là hết sức khó khăn thì đối với người sau cai nghiện lại càng trở nên khó khăn bội phần. Rất ít các cơ sở sản xuất hay kinh doanh hoặc hành chính sự nghiệp lại nhận những thanh niên sau cai nghiện vào làm việc. Đây là kết quả của định kiến xã hội đối với người nghiện hoặc sau cai nghiện ma tuý. Bởi vậy, việc làm luôn là vấn đề cơ bản của người sau cai nghiện trong quá trình tái hoà nhập xã hội.

Kết quả nghiên cứu của chúng tôi khi điều tra thực trạng việc làm của người sau cai cho thấy, có 90,46% những người sau cai nghiện thuộc diện điều tra đã trải qua quá trình đi xin việc làm và thực tế họ không xin được việc. Họ có nguy cơ cao để trở thành thất nghiệp và chỉ có thể tham gia vào các công việc của gia đình (giúp gia đình, làm nông nghiệp cùng với cha mẹ, làm nghề truyền thống, thủ công hoặc làm ở cơ sở sản xuất của cha mẹ). "*Trước mắt thì em chẳng biết làm gì, em đã nhiều lần đi xin việc làm nhưng chẳng đâu người*

ta nhận em cả. Hơn nữa, em chẳng có nghề nghiệp gì ổn định cả, thậm chí xin đi làm thuê người ta cũng chẳng nhận, họ còn trêu em” (Phùng Hữu T., quận Đống Đa, Hà Nội). Không có việc làm đã khiến cho người sau cai nghiện trở nên căng thẳng, bế tắc trên con đường tái hoà nhập xã hội. Lao động và việc làm có liên quan trực tiếp đến vấn đề mưu sinh, hạnh phúc gia đình, sự tôn trọng của người thân đối với họ. Không có việc làm để kiếm tiền nuôi sống bản thân, họ sẽ nảy sinh trạng thái tâm lý tiêu cực như bực tức, chán nản, bất cần... Thậm chí nguy hiểm hơn, nhiều thanh niên đã tuyệt vọng và có ý định sử dụng lại ma tuý với mục đích để quên đi thực tại với những khó khăn của mình. Khi đã xuất hiện ý nghĩ muốn sử dụng lại ma tuý, về bản chất, người sau cai nghiện đã bắt đầu những bước đầu tiên của một quá trình tái nghiện.

Bảng 3: Hiện trạng xin việc làm của người sau cai nghiện

Hiện trạng	Nam		Nữ		Tổng (%)
	Tổng số	%	Tổng số	%	
Không tìm được việc làm phù hợp với khả năng.	14	7,03	5	2,51	9,54
Cơ sở sản xuất không nhận.	59	29,64	28	14,0	43,6
Không tìm được việc do bản thân không có nghề.	25	12,5	19	9,54	22,04
Nếu tiếp tục đi học, nhà trường không nhận.	2	1,0	1	0,5	1,5

Tóm lại, định kiến xã hội đã tác động đến người sau cai nghiện trong quá trình tái hoà nhập xã hội trên cả 3 mặt: tình cảm, hành vi và việc làm cho họ.

- Về mặt tình cảm: Với chức năng phân biệt đối xử nên định kiến xã hội đã làm cho người sau cai nghiện bị hẫng hụt về mặt tình cảm, họ luôn phải đối mặt với sự xa lánh, lạnh nhạt của những người hàng xóm xung quanh.

- Về mặt hành vi: Thanh niên sau cai nghiện có mong muốn biến đổi mình tốt hơn để được xã hội thừa nhận, muốn được thiết lập các mối quan hệ xã hội. Nhưng thực tế, mọi người lại tỏ ra dửng dưng, thờ ơ, tránh xa họ, không trò chuyện thân mật, động viên, giúp đỡ họ.

- Về mặt việc làm: Thanh niên sau cai nghiện rất khó xin được việc làm do định kiến xã hội quá nặng nề về quá khứ của họ. Phần lớn xã hội quan niệm những người đã nghiện ma tuý là có liên quan đến tội phạm, không có đủ năng

lực lao động, họ không tin vào người sau cai nghiện có thể trở lại con đường lương thiện.

Với sự tác động của định kiến xã hội đến ba mặt trên đây đã gây ra những hậu quả tâm lý tiêu cực ở người sau cai nghiện. Bởi vậy, định kiến xã hội đã trở thành một trong số các nguyên nhân dẫn đến tái nghiện ma túy ở thanh niên hiện nay.